

VÉGHSEŐ TAMÁS

BENKOVICH ÁGOSTON VÁRADI PÜSPÖK MŰKÖDÉSÉNEK GÖRÖG KATOLIKUS VONATKOZÁSAI (1682-1702)

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Benkovich Ágoston életútja püspöki kinevezéséig (1632-1682); 3. Benkovich Ágoston a leleszi prépostságban; 4. A váradi püspöki székben; Függelék: Benkovich Ágoston váradi processzusának jegyzőkönyve

1. Bevezetés

A görög katolikus egyházak létrejöttének körülményeit kutatva számos tanulással szolgál az események alakításában főszerepet vállalt papok, szerzetesek és püspökök életútjának vizsgálata. A Rómával való egység missziós munka eredményeként jött létre, melyben a személyes meggyőzés, az egyházi tisztséggel járó széles jogkör és politikai befolyás, valamint az unió ügye melletti szilárd elkötelezettség nagyon fontos szerepet játszottak. A történelmi Magyarország különböző vidékein létrejött egyesült egyházak története számos példával szolgál arra, hogy az unió sorsa időnként egy-egy buzgó szerzetes vagy főpap elkötelezettségén múltott. Életútjaik és kapcsolatrendszereik vizsgálata lehetővé teszi annak feltárását is, hogy egyrészt miért tartották fontosnak az egyes régiókban élő keleti keresztények katolizálását, másrészt pedig milyen elképzelések alapján tervezték meg (amennyiben lehet tudatos tervezésről beszélni) az egység megteremtésére irányuló törekvéseiket.

Az alábbiakban egy olyan főpap életútját és az unió érdekében tett lépéseit szeretném felidézni, aki eddig többnyire elkerülte kutatóink figyelmét, vagy csak az események egyik mellékszereplőjeként került megemlítésre. Ennek oka talán korának – hangsúlyozottan – viszonylagos forrásszegénysége. Pedig Benkovich Ágoston (1632-1702) pálos misszionárius, rendfőnök, majd pedig váradi püspök egyike azon egyházi személyeknek, akik mind az északkelet-magyarországi, mind pedig az erdélyi-partiumi görög katolikus egyház létrejöttében fontos szerepet

játszottak. Halálának háromszázadik évfordulóján életének és munkásságának felidézésével kívánok előtte tisztelni.

Benkovich Ágoston püspöki működésének görög katolikus vonatkozásait két időszakban célszerű vizsgálni. 1682 és 1692 között kinevezett és a Szentszék által megerősített váradi püspökként a leleszi prépostságban él és látja el a hiteleshely vezetését. 1692 és 1702 között ténylegesen Váradon székelő püspökként, de 1699-ig a leleszi prépostságot is megtartva tevékenykedik.¹

2. Benkovich Ágoston életútja püspöki kinevezéséig (1632-1682)

Benkovich Ágoston 1632-ben született Nyitraapátiban, evangélikus nemesi családban. Katolizálásának pontos időpontja és körülményei ismeretlenek. Turkovich Mátyás pálos rendi titkár szerint katolikus pap keresztelte, majd pedig gyermekkorában az esztergomi érsek térítette meg.² Szülei a jezsuiták pozsonyi gimnáziumában tanítták. 1652-ben húsz évesen belépett a pálos rendbe, s a rend bécsújhelyi kolostorában elkezdte bölcseleti tanulmányait. A szorgalmas szerzetest 1653-ban Ivanovich Pál rendfőnök Rómába a jezsuiták vezetése alatt álló Német-Magyar Kollégiumba küldte, ahol a rend alapítványi helyekkel rendelkezett. Itt fejezte be bölcseleti tanulmányait, s kezdte el a teológiát. Tanulmányait – meglepően sok társához hasonlóan – megromlott egészségi állapota miatt nem tudta befejezni. 1658-ban, röviddel pappá szentelése után,³ kénytelen volt visszatérni Magyarországra. Előjárói – a többi pálos növendékhez hasonlóan – kiváló jellemzéssel bocsátották útjára.⁴ A barokk Rómában eltöltött évek, a katolicizmus életerejének közvetlen, mindennapi megtapasztalása és a magas színvonalú jezsuita oktatás mély nyomokat hagyott a fiatal szerzetes lelkében. Benkovich – több tucatnyi

¹ BUNYITAY, V., *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. IV. kötet: A váradi püspökök a száműzetés s az újraalapítás korában (1566-1780)*, (Málnási, Ö. szerk.), Debrecen 1935, 183.

² Turkovich Mátyás OSPPE rendi titkár eskü alatt tett vallomása Benkovich váradi processzusában: *ASV Fondo Concistoriale Processus*, vol. 81. fol. 659v. Turkovich állítását Branich György pálos is megerősíti vallomásában: *ASV Fondo Concistoriale Processus*, vol. 81. fol. 660v-661. A jegyzőkönyv szövege a függelékben olvasható.

³ Pappá szentelésének dokumentumai a Német-Magyar Kollégium Levéltárában: *ACGU Hist.* 40. fol. 365-366.

⁴ Életrajzi adatait a Német-Magyar Kollégium anyakönyvéből közli: VERESS, E., *Matri-cula et acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae oriundorum*, vol. I. *Matri-cula (1559-1917)*, Budapest 1917, 53.

társához hasonlóan, kik ezekben az évtizedekben Rómában végezték tanulmányaikat – egy egészen újszerű és a kor követelményeinek megfelelő egyházképpel és egyházi szemléletmóddal felvértezve tért haza Magyarországra.

Hazatérése után azonnal csatlakozott a pálos misszionáriusok csoportjához, akik 1641 óta a szintén egykori római növendék Vanoviczi János vezetésével Felső-Magyarországon működtek.⁵ A pálos missziók pátriárkájának nevezett Vanoviczi felismerte, hogy a súlyos válsággal küzdő pálos rend csak úgy menthető meg, ha magáévá teszi a kor egyházának lelkipásztori szemléletét. A pálos hithirdetők a század ötvenes éveitől kezdődően egyre nagyobb számban voltak jelen a térségben. Munkájukat a római Propaganda Kongregáció támogatásával és felügyelete mellett végezték, 1669-től szervezett missziófőnökség keretein belül. Benkovich hamar megbecsült hithirdetővé vált, mivel ruszin nyelvismeretét a térségben élő keleti szertartású keresztények körében végzett lelkipásztori munkában jól hasznosították. Terebesi házfőnökként a Vanoviczi alapította iskolát is vezette, ahol a pálosok a katolikus gyermekeken kívül protestáns és ortodox gyermekeket is oktattak és nyertek meg a katolikus egyháznak.⁶ Az 1671-ben útjára indított erőteljes rekatolizációs hullámban a pálosok is részt vettek. Szelepcényi érsek a Szepességben bízott rájuk plébániákat. Az öregedő Vanoviczi a missziófőnökség vezetését egyre gyakrabban Benkovich-ra bízta, akit utódjaként jelölt meg. A tehetséges és szorgalmas szerzetesre a renden belül is felfigyeltek: először a rend központjának számító máriavölgyi kolostor vezetésével bízták meg, majd 1669-ben Kéry János rendfőnök helyettesének választották. 1675-ben Kéryt a király váci püspökké nevezte ki, aki utódjának a rendfőnöki tisztségben Benkovich-ot ajánlotta. Megválasztása után Benkovich továbbra is nagy figyelmet szentelt a missziók fenntartására, s megtartotta a missziófőnöki tisztséget is.⁷ Rendfőnökként a már

⁵ A XVII. századi pálos missziók történetét dolgozza fel Galla Ferenc kéziratban fennmaradt monográfiája: GALLA, F., *Pálos missziók Magyarországon*, Magyar Országos Levéltár, letéti eljárás alatt. A kézitról: FAZEKAS, I., „Galla Ferenc »Pálos missziók Magyarországon« című kiadatlan munkája”, in Sarbak, G. (szerk.), *Pálos rendtörténeti tanulmányok*, Csorna 1994, 219-228.

⁶ A pálos misszionáriusok és a görög katolikusok kapcsolatához: VÉGHSEŐ, T., „Pálos hithirdetők kapcsolatai Északkelet-Magyarország görög katolikusaival (1642-1682)”, in *Athanasiana* 12 (2001) 65-79.

⁷ A pálos missziók helyzetéről Rómába, a Hitterjesztés Szent Kongregációjának küldött jelentései: Tóth, I. Gy. (ed.), *Relationes missionariorum de Hungaria et Transilvania 1627-1707*, Roma-Budapest 1994, 183-202.

korábban beindított rendi reformok megerősítésén munkálkodott, s utat nyitott a pálosok Csehországi meglepedése előtt.⁸

3. Benkovich Ágoston a leleszi prépostságban

Az elkötelezett hithirdetőre és a rendi reformok buzgó támogatójára felfigyeltek a császári udvarban is, s hamarosan Kollonich Lipót és Szelepchényi érsek emberei között tartották számon. Nem keltett különösebb meglepetést, amikor 1681-ben a soproni országgyűlésen Lipót császár az elhunyt Luzensky Joachim váradi püspök utódjává nevezte ki.⁹ 1682 őszén már kinevezett és Róma által megerősített váradi püspökként csatlakozott Szelepchényi érsek leveléhez, melyet a gallikán cikkelyek megfogalmazása ellen adott ki, elsőként a világegyházban.¹⁰ A többnyire Rómában nevelkedett püspöki kar tagjai részéről nem meglepő a gyors és határozott reagálás a pápai hatalmat megkérdőjelező kezdeményezésre.

Mivel a váradi egyházmegye, s maga a püspöki székhely is még török megszállás alatt állt, a császár Benkovich-nak adományozta a leleszi prépostságot is. Az uralkodó szakított a korábbi gyakorlattal, mely szerint a kinevezett váradi püspökök általában a szepesi prépostságot kapták meg, mely megfelelő javadalmat biztosított nekik. Bunyitay szerint ennek oka az volt, hogy helyileg közelebb legyen Váradhoz.¹¹ Azonban az is elképzelhető, hogy a császár inkább a görög katolikusok között szerzett tapasztalatára és tekintélyére számítva helyezte Benkovich-ot Munkács közelébe. Püspöki kinevezésében ugyanis jelentős szerepet játszott a görög katolikusok között kifejtett tevékenysége. A római megerősítést megelőző kánoni vizsgálat (*processus informalis*) fennmaradt jegyzőkönyve¹² szerint a beidézett négy tanú közül három (Sámbár Mátyás jezsuita, Turkovich Mátyás és Branich György pálosok) a görög katolikusok között végzett tevékenysége miatt tartja Benkovich-

⁸ KISBÁN, E., *A magyar pálosrend története*, Budapest 1938, I. köt., 262.

⁹ Elismertségét és rátermettségét bizonyítja, hogy ugyanebben az évben Eszterházy Pál nádor egri püspöknek ajánlja, mert alkalmasnak tartja arra, hogy segítségére legyen Csáky István felső-magyarországi főkapitánynak a régió újjáépítésében: IVÁNYI, E., *Eszterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége (1681-1713)*, Budapest 1991, 35.

¹⁰ HERMANN, E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*, München 1973, 287.

¹¹ BUNYITAY, *op. cit.*, 148.

¹² ASV *Fondo Concistoriale – Processus*, vol. 81. fol. 651-664v. A jegyzőkönyv vonatkozó részeinek ismertetése: VÉGHSEŐ, *op. cit.*, 77-78.

ot alkalmasnak a püspöki méltóságra. Még egyértelműbben fogalmaz Bébery Gergely pálos rendfőnök, aki azzal az indoklással adja meg az ilyenkor megkövetelt rendi elbocsátót,¹³ hogy az uralkodó az unió előmozdítása miatt nevezte ki őt váradi püspöknek.¹⁴

Az unió ügyének elkötelezett támogatója, Kollonich Lipót is egyengette Benkovich útját a püspöki szék felé. Nyilvánvalóan meglátta benne a megbízható munkatársat. Ebben – amint később látni fogjuk – nem kellett csalódnia.¹⁵

Benkovich leleszi prépostságba történő kinevezése nem csak azt a célt szolgálta, hogy püspöki címéhez méltó anyagi feltételek közé kerüljön. A leleszi konvent ugyanis évszázadok óta hiteleshelyként is működött, ezért annak vezetője mindig előkelő helyet foglalt el a közhitelesség intézményrendszerében. A hiteleshelyek a XIII. századtól egészen az 1874-es közjegyzői törvény megalkotásáig a közhitelesség legfontosabb szervei voltak.¹⁶ A török hódoltság alatti és utáni északkelet-magyarországi birtokviszony-rendezésekben a leleszi hiteleshelyen örözött oklevelek, illetve a prépost által hitelesített másolatok igen fontos szerepet játszottak. A prépost nagy tekintélynek örvendő személy volt, akit szívesen kértek fel vitás ügyekben döntőbírónak, illetve különféle vizsgálatok lefolytatására.¹⁷

Így tehát amikor 1682. május 25-én a Szentszék megerősítette kinevezését,¹⁸ Benkovich egy igen fontos hivatalt vehetett át a leleszi

¹³ A rendi szabályzat tiltotta, hogy a rendtagok püspöki és egyéb méltóságokra törekedjenek. Ezért amennyiben egy pálos került kinevezésre, a rendfőnöktől kellett engedélyt kapnia annak elfogadására.

¹⁴ *ASV Fondo Concistoriale – Processus*, vol. 81. fol. 662.

¹⁵ Kollonich pártfogásának jele az is, hogy 1689-ben többek között Benkovich-ot is jelölte az alkancellári címre. Vö. MAURER, J., *Cardinal Leopold Graf Kollonitsch, primas von Ungarn. Sein Leben und sein Wirken*, Innsbruck 1887, 262. Később fontos állami bizottságokban bíz rá feladatokat: IVÁNYI, *op. cit.*, 134. 174. 185.

¹⁶ BÓNIS, GY., „A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak”, in *Levéltári Híradó* 14 (1964) 125-126.

¹⁷ Így például 1689-ben Benkovich a Gersei Pethő, a Barkóczy és Károlyi családok között ítélezik: BUNYITAY, *op. cit.*, 149. Ugyanebben az évben ő vezeti azt a bizottságot, mely a sátoraljaújhelyi pálos kolostor 1678-as ostromának körülményeit vizsgálta: *DAP*, 1090. De a császár megbízásából is indít vizsgálatot 1691-ben Szirmay István ügyében: *EFL Archivum Vetus*, 1092. n. n.

¹⁸ A megerősítő bulla átirata: *ASV Index Bullarum Innocentii XI*. Lib. VII. f. 218. Szentelésére 1683. január 17-én Nagyszombaton került sor. Szentelői: Kéry János váci püspök (Benkovich rendtársa), Mario Trivulzio azori püspök és Széchenyi Pál pécsi püspök. Feljegyzés a nagyszombati pálos rendház naplójában: *DAP*, 570.

prépostságban, mely révén számos alkalommal intézkedhetett a régióban élő görög katolikusok érdekében.

Kinevezését maguk a görög katolikusok is úgy tekintették, mint korábbi érdemeinek elismerését és ügyeik kezelésének magasabb szintre emelését. Branich György vallomásában utal arra, hogy tudomása szerint Benkovich az esztergomi érsek megbízásából tevékenykedett a görög katolikusok között.¹⁹ Egy 1732-ben kiadott pálos rendtörténeti műben a szerző, Pongrátz Ignác azt állítja, hogy az egri püspök kinevezett rítusvikáriusaként működött.²⁰ Pongrátz feltételezését többen is átvették, bár annak igazságtartalma megkérdőjelezhető.²¹ Mindenesetre – ha nem is hivatalos megbízás alapján – Benkovich mindenképpen nagy tekintélynek örvendő személyiség volt, akihez a görög katolikusok bizalommal fordulhattak.

Benkovich egy olyan időszakban foglalta el a leleszi prépostságot, amikor a munkácsi egyházmegyében káosz uralkodott. Partén Péter püspök 1664-ben bekövetkezett halála után a kinevezési jog tisztázatlansága miatt az egyházmegye gyakorlatilag főpásztor nélkül maradt. A belpolitikailag egyébként is zűrzavaros években egymást váltották, vagy éppen egymással versenyeztek az udvar és Báthory Zsófia jelöltjei. Ez természetesen negatív hatással volt az unió ügyére. Benkovich kinevezésének időpontjában az uralkodó által 1676 végén vagy 1677 elején kinevezett Theophanes Maurocordato volt a munkácsi püspök, aki azonban már 1678-ban elhagyta Magyarországot és Bécsbe költözött. 1681. decemberében a soproni országgyűlésen tartózkodva Szelepcényi érsek a távollévő megyéspüspök helyettesítésére Lipniczki Jánost vikáriussá nevezi ki. Hodinka teljes joggal feltételezi, hogy az egyházmegye zűrzavaros állapotáról az országgyűlésen jelenlévő felső-magyarországi főpapok – köztük pálos rendfőnökként Benkovich – tájékoztatták az érseket.²² Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy az uralkodó ugyanezekben a napokban nevezte ki Benkovich-ot, mégpedig Eszterházy nádor javaslatával ellentétben nem a görög katolikusok számára oly érzékeny egri püspöki székbe, hanem az ebből a szempontból közömbös váradi egyházmegye élére. Lipniczki és Benkovich egyidejű kinevezése mögött tehát a munkácsi egyházmegye helyzetének rendezése állt. Kettejük szoros

¹⁹ ASV *Fondo Concistoriale – Processus*, vol. 81. fol. 661.

²⁰ PONGRÁTZ, I., *Triumphus Sancti Pauli*, Posonii 1732.

²¹ VÉGHSEŐ, *op. cit.*, 75-78.

²² HODINKA, A., *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*, Budapest 1909, 390.

munkakapcsolatát bizonyítja az is, hogy 1686 elején Lipniczki a mako-viczai krajnán végzett egyházlátogatásáról Benkovich-nak tett jelentést.²³ Ez az egyetlen irat maradt fenn Lipniczkitől, minek alapján viszont joggal feltételezhető, hogy más alkalmakkal is írt beszámolót Benkovich-nak. Az sem zárható ki, hogy erre az esztergomi érsek kötelezte is. Lipniczki jelentésére reagálva Benkovich Szentiványi Márton²⁴ jezsuitának, Kollonich bizalmasának, írt levelében azt ajánlja, hogy Lipniczki kapja meg legalább azt az évi 200 forintot, amit a munkácsi püspökök a szepesi kamarától mindig is kaptak. Mellékel egy kimutatást a munkácsi püspök jövedelméről, s megemlíti, hogy jó lenne, ha Kollonich tenne valamit a görög katolikusokért. Szükség is lett volna a gyors közbelépésre, mivel ekkor Lipniczkin kívül Monasztelli Demeter esperes is gyakorolta a joghatóságot, míg az uniót elutasító papságot a Miszticén székelő Zékány püspök, majd 1686 novemberében bekövetkezett halála óta egy Metód nevű szerzetes irányította. 1685-től Lubomirszky Szaniszló herceg ajánlásával a lengyel Kulcsiczky Porphyrius is igényt tartott a munkácsi püspöki székre. Ezzel egyidejűleg Rafael Angelo galatai érsek neve is felbukkan, mint az egyházmegye adminisztrátora.²⁵ Kollonich megkeresésére Benkovich Lipniczki kinevezését támogatta 1688 őszén, míg Kulcsiczky éppen az ő ajánlását kérte egy neki eljuttatott jelentésében.²⁶ Nyilvánvalóan tisztában volt azzal, hogy Benkovich befolyásos személyiség, kinek véleményét az udvar figyelembe veszi.

Kollonich azonban úgy döntött, hogy mellözi a jelölteket és Rómából hozat új főpásztort az egyházmegye számára. Választása egy görög származású szerzetesre, Joannis De Camelisre (1641-1706), a vatikáni könyvtár írnokára esett. A tizenkét éves korától Rómában nevelkedett De Camelis nem volt elméleti ember, mivel a Propaganda Kongregáció megbízásából évekig misszionáriusként működött Albániában. Ezért minden szempontból alkalmasnak tűnt egy olyan egyházmegye vezetésére, melyben gyakorlatilag missziós munkát kellett végezni. De Camelis beiktatásában és tájékoztatásában Kollonich fontos szerepet szánt Benkovich-nak.²⁷ Szükség is volt egy tapasztalt, a helyzetet jól

²³ HODINKA, *op. cit.*, 391.

²⁴ Szentiványi Márton (1633-1705) jezsuita, ez időben a nagyszombati egyetem tanára.

²⁵ HODINKA, *op. cit.*, 391-393.

²⁶ HODINKA, *op. cit.*, 404-405.

²⁷ Érdekes egybeesés, hogy Benkovich és De Camelis ugyanabban az évben (1653) kezdtek meg római tanulmányaikat, s lakóhelyeiket, a Görög Kollégiumot, valamint a Német-Magyar Kollégiumot mindössze néhány száz méter választotta el egymástól.

ismerő főpap segítségére, mivel Kollonich Rómában nem a valós helyzetről tájékoztatta az információt kérő De Camelist, hanem sokkal inkább terveiről. Maga Benkovich is meglepődött, amikor De Camelis megmutatta kinevezési okmányát, melyben az állt, hogy apostoli vikáriusként alá van vetve az egri püspöknek. Azt tanácsolta De Camelisnek, hogy ne is mutassa meg az okmányokat senkinek. De Camelis azonban azzal érvelt, hogy Kollonich-nak van alávetve. Erről maga De Camelis számol be Kollonich-nak.²⁸ Kollonich ugyanis Rómában azt a tájékoztatást adta neki, hogy a munkácsi egyházmegye a kalocsai érsekséghez tartozik. Ez természetesen nem volt igaz. Viszont a gyakorlatias Kollonich valószínűleg arra gondolhatott, hogy a görög katolikusokkal kapcsolatos döntésekben végeredményben mindig az ő szava a döntő. De Camelis levelében azt írja Kollonich-nak, hogy Benkovich-ot sikerült megnyugtatnia. Sokkal valószínűbb azonban az, hogy a tapasztalt főpap tisztában volt azzal, milyen újabb konfliktusok forrása lesz a jövőben az egri püspöknek való alávetettséget rögzítő záradék.

Kollonich utasításainak megfelelően 1690. április 20-án Benkovich beiktatta De Camelist.²⁹ Majd a következő években segédkezett az egyházmegye birtokainak visszaszerzésében és anyagi helyzetének megszilárdításában.³⁰

Figyelmét azonban ebben az időszakban egyre inkább az kötötte le, hogy a felszabadító háborúk sikereinek köszönhetően püspöki székének tényleges birtokba vétele elérhető közelségbe került.

4. A váradi püspöki székben

Jóllehet Várad felszabadítására csak 1692-ben kerülhetett sor, az egyházmegye északi területei már 1686-ban a császári csapatok fennhatósága alá kerültek. A török hódoltság teljes felszámolása már valóban csak idő kérdése volt, ezért Benkovich joggal számíthatott arra, hogy hosszú évtizedek után ő lesz az első váradi püspök, aki ténylegesen is irányíthatja az egyházmegyét. Tudatosan készülve az újjáépítés nehéz

²⁸ HODINKA, *op. cit.*, 571.

²⁹ Beiktatásáról és a kezdeti nehézségekről számol be De Camelis a Propaganda Kongregációnak írott levelében: *SC Greci dal 1622 al 1700*, vol. I. 378., valamint fennmaradt naplójában. A naplót Zsatkovics Kálmán adta közre: *De Camelis József munkácsi püspök naplója*, Történelmi Tár, IV. Budapest, 1895. 700-724.

³⁰ HODINKA, A., *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára, 1458-1715*, Ungvár 1911, 264., 271., 275., 282., 283.

feladatára, az első adandó alkalommal tevékenyen bekapcsolódott a régió újjáéledő közéletébe. A felszabadított területeken már 1687 őszén újjáalakult Bihar vármegye, melynek főispánja 1688 tavaszán – ősi szokásjog alapján – a váradi püspök lett.³¹ 1691 őszén a felszabadító sereg körülzárta Váradot, de a város bevételére csak 1692 nyarán kerül sor. Az ostrom utolsó napjaiban és a város elestekor jelen volt Benkovich is, aki az elsők között léphetett be a csaknem teljesen elpusztult városba.³²

Az újjászervezést gyakorlatilag a nulláról kellett elkezdenie. Nem csak papjai és templomai nem voltak, de hívei sem. Mint bihari főispánnak és hamarosan mint birtokaiba visszahelyezett váradi püspöknek ugyanazzal az égető gonddal kellett megküzdenie, mint a felszabadított területek összes többi földbirtokosának: az emberhiánnyal. A budai kamara megbízásából Bihar vármegyéről már 1692-ben összeírás készült, mely siralmas képet fest az állapotokról. A vármegyében a legutóbbi, 1552-ben készült összeírás óta 680 település tűnt el. 1692-ben mindössze 112 helységben élt népesség, a legtöbb helyen 3-4 család. Mezősi Károly becslése szerint a vármegye lakossága az 1552-es 285 ezer főről 12 500 főre csökkent.³³ Egyházi tulajdonban az 1692-es összeírás szerint mindössze három falu volt. Egy évvel később azonban az uralkodó Benkovich kérésére elrendelte, hogy az 1552. évi összeírást alapul véve a váradi püspök kapja vissza birtokait. Ekkor több mint száz falu került a püspökség birtokába.³⁴

Az emberhiány az ország minden táján csak szervezett betelepítésekkel volt orvosolható. A szervezett telepítések egy 1689-ben kiadott császári rendelet alapján kezdődtek. Ez Kollonich Lipót elképzeléseit tükrözi, aki *Einrichtungswerkjében* kiemelt figyelmet szentelt az ország gazdasági talpra állításának. A telepítések célja egyértelműen gazdasági volt, nem feltételezhető semmilyen népességgpolitikai indíték.³⁵ A telepí-

³¹ BUNYITAY, *op. cit.*, 152.

³² BUNYITAY, *op. cit.*, 159.

³³ MEZŐSI, K., *Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692)*, Budapest 1943, 185. Megjegyzendő, hogy Dávid Zoltán és Bársony István kétségbevonják az összeírás megbízhatóságát és Mezősi becsléseit: DÁVID, Z., „Magyarország népessége a 17-18. század fordulóján. Népeségtörténeti forrásaink értékelése”, in *Történeti Statisztikai Évkönyv 1961-62*, 217-257. BÁRSONY, I., „A váradi püspökség Bihar megyei birtokainak jobbágysága a XVIII. század első harmadában”, in *Magyar Történeti Tanulmányok* 12 (1979) 59-114.

³⁴ MEZŐSI, *op. cit.*, 187.

³⁵ HERMANN, E., „Telepítések a XVIII. században”, in *Katholikus Szemle* IV (1936) 238-247. és V (1936) 300-306.

tési pátens kiadása után a földesurak nagy lendülettel fogtak hozzá a telepítésekhez.³⁶ Benkovich sem folyamodhatott más eszközöz. A telepítés azonban nem csak gazdasági, hanem egyben lelkipásztori feladat is volt a főpásztor számára, mivel számottevő szabadon mozgatható néptömeget az ortodox vallású románság körében lehetett találni. Betelepítésük, mely jelentősen megváltoztatta a vármegye nemzetiségi arányait, Benkovich idejében kezdődött el, s a XVIII. század első évtizedeiben gyorsult fel. Az 1692. évi összeírás alapján Mezősi 10% körülire teszi a román nemzetiségűek arányát, s megjegyzi, hogy az összeírásban a román lakosság egyházszerzetére utaló jelek nem fedezhetőek fel.³⁷ 1715 és 1720 között a magyar háztartások száma megduplázódott, míg a románoké megötszörözött. Egy 1773-ban készült összeírás Bihar vármegyében 130 magyar település mellett már 330 román helységet számlál.³⁸

A Benkovich által szervezett telepítésekről kevés adat maradt fenn. Az bizonyos, hogy a szokásos adókedvezményekkel jelentős számú telepest sikerült birtokaira hozatni, hiszen egy 1696-ban készült összeírás már 218 lakott települést számlál. Az is igaz viszont, hogy a lakott helységek számának megduplázódása nem járt együtt a lakosság számának ugyanilyen arányú gyarapodásával.³⁹ Bársony István szerint a román telepesek betelepítése az 1700-as évek elejére már hosszú múltra tekinthetett vissza, s ha maga a folyamat – megfelelő konkrét források hiányában – nehezen is ragadható meg, a tények önmagukért beszélnek: az újabb és újabb falvak lakóinak többsége román.⁴⁰

Az egyházmegye újjászervezésében tehát Benkovich-nak az volt az elsődleges feladata, hogy a megmaradt kevés számú katolikus mellé az unió terjesztésével újabbakat szerezzen.⁴¹ Ehhez gyakorlott munkatársakra volt szüksége, ezért a missziószervezésben járatos szerzetesrendekhez fordul segítségért. 1698-ban a pálosoktól kér papokat.

³⁶ Ez gyakran okozott konfliktusokat, mivel a földesurak a telepítés költségeit gyakran azzal igyekeztek csökkenteni, hogy a birtokaikon keresztülvonuló telepéseket egyszerűen feltartóztatták. Emiatt Benkovich-ot is elmarasztalták: BUNYITAY, *op. cit.*, 176.

³⁷ MEZŐSI, *op. cit.*, 228. Az összeírás egyetlen katolikus papot sem, s mindössze tizenhét prédikátort említ.

³⁸ MEZŐSI, *op. cit.*, 232-234.

³⁹ BALOGH, J. – SZENDREY, I., „Bihar megye benépesülése a török hódoltság után”, in *Magyar Történeti Tanulmányok* 6 (1967) 42-47.

⁴⁰ BÁRSONY, *op. cit.*, 67.

⁴¹ BUNYITAY, V., *Bihar vármegye oláhjai és a vallási unió*, Budapest 1892, 34.

Erről Nádasi László pálos missziófőnök számol be a Propaganda Kongregációnak írt levelében.⁴² 1699-ben alapítványt tesz a jezsuiták váradi megtelepítésének előmozdítására,⁴³ 1701-ben pedig ferenceseket hív püspöki székhelyére.⁴⁴

Ő maga a korábban már többször tanúsított figyelmességgel kezeli a görög katolikus papság ügyeit. 1694-ben legközelebbi munkatársának, Farkas István helynöknek ezt írja: „az oláh papságot protegálja kegyelmed, paraszti dologra ne üzessenek”.⁴⁵ Az unió terén elért eredményeit viszont inkább a későbbi korokból származó forrásokból lehet felmérni. 1711-ben Kébell Mihály akkori vikárius arról számol be Csáky Imre püspöknek, hogy a Benkovich idejében unióra lépett román papok egy része elpártolt a katolikus egyháztól. Farkas István helynökről megjegyzi, hogy az egyesült papságra is felügyelt, nekik kelyheket és egyéb egyházi felszereléseket adományozott. Egy 1729 előtt írt beszámoló arról ír, hogy az egyesült papság másik része viszont rendszeresen megjelent Váradon az Úrnapi körmeneten: egy pap a keresztet vitte, egy másik pedig minden évben felváltva görögül, rácul és románul a negyedik evangéliumot énekelte. Feladatának tekintette a protestánsná lett román falvak katolizálást is, amiben a jezsuiták siettek segítségére,⁴⁶ valamint a paphiány miatt ortodoxszá lett magyarok visszatérítését.⁴⁷ Egyes források szerint fontos szerepet játszott az egyesült papság jogait biztosító császári rendelet megszületésében.⁴⁸ 1699-ben eléri, hogy a császár felmentse az egyesült papságot a katonai beszállásolás terhe alól.⁴⁹

Az ugyanezekben az években Erdélyben létrejövő unió szervezésében nem találkozunk Benkovich névvel, bár Gánóczy szerint ő is tevékenyen részt vett benne.⁵⁰ A fennmaradt iratokban neve mindeneset-

⁴² *APF SOCG*, vol. 521. fol. 95-100v.

⁴³ KERESZTÚRI, J. A., *Compendiaria descriptio fundationis ac vicissitudinum episcopatus et capituli Magno-Varadiensis*, Magno-Varadini 1806, 96-97.

⁴⁴ BUNYITAY, *op. cit.*, 186. és 413. Gánóczy szerint a ferencesek már 1693 óta jelen voltak Váradon: GÁNÓCZY, A., *Episcopi varadiensens fide diplomatum concinnati opera et studio*, Viennae 1776, 362-363.

⁴⁵ BUNYITAY, *op. cit.*, 187.

⁴⁶ BUNYITAY, *Bihar vármegye oláhjai és a vallási unió*, 35-36.

⁴⁷ BUNYITAY, *op. cit.*, 187.

⁴⁸ GÁNÓCZY, *op. cit.*, 364. Tény, hogy a diploma kiadásának időpontjában Benkovich Bécsben tartózkodott: BUNYITAY, *op. cit.*, 174.

⁴⁹ Hodinka, *A munkácsi görög szertartású püspökség okmánytára*, 304.

⁵⁰ GÁNÓCZY, *op. cit.*, 368.

re nem szerepel. Benkovich főispánként konfliktusba keveredett az erdélyi rendekkel,⁵¹ talán ez magyarázza távolmaradását az erdélyi egyházi ügyektől.

Gondja volt arra is, hogy az unió ügyét előmozdító teológiai írások megjelenhessenek, ezért nem sokkal halála előtt lefordította és kiadatta régi barátjának és munkatársának, Szentiványi Mártonnak egyik művét.⁵²

Benkovich saját egyházmegyéje számára kívánta megnyerni a románokat, ezért minden bizonnyal meglepte az uralkodónak az a rendelete, mellyel az erdélyi egyesült püspök joghatóságát kiterjesztette minden román nemzetiségű hívére, akkor is, ha azok Erdély határain kívül élnek. Erről maga Atanáz erdélyi püspök értesítette Demeter váraderácsvárosi főesperest 1701 nyarán.⁵³ Nem sejtette, hogy részben az ő munkája eredményeként, melyet az unió mellett elkötelezetten végzett, néhány évtized múlva az egyházmegyéjében élő görög katolikusok a teljes önállósulás útjára léphetnek. Ő azonban ennek a folyamatnak csak az első állomásait figyelhette meg. 1702. október 28-án az egyházmegye újjáépítésén fáradozva érte a halál.

Jezsuita neveltetés, katolizálás, szerzetesi hivatás, római tanulmányok, misszionáriusi-lelkipásztori szolgálat, elkötelezettség a szerzetesi élet reformja mellett, püspökként pasztorális szemlélet az egyházmegye vezetésében, az egyház egységének előmozdítása: egy szóval, Trident utáni mentalitás jellemezte Benkovich Ágostont. Az a Trident utáni mentalitás, melynek köszönhetően a magyar katolikus egyház a XVI. század végi – XVII. század eleji mély válságból kilábalva a fejlődés és a megerősödés útjára lépett.

⁵¹ BUNYITAY, *op. cit.*, 187.

⁵² Szentiványi Márton. *Oetven okok és indulatok. Miért A' mostani Keresztyének koezoett lévoe Vallásokból egyveduel a' koezoenséges Romai Vallást kell választani, és minden egyebeknél foellyeb boecsueleni. Mellyek új esztendoere 1702. Az ellenkezoee Atyafiaknak ajándék gyanánt adattak, SZENTIVANYI MARTON Jesus Társaságában lévoe Pap, és Theologus által. Most pedig Magyar nyelvre fordittattak, és ki-nyomtattattak A' Nagyságos és Méltóságos Tisztelendoe Benkovics Agostonnak, Váradí Püspöknek, Bihar Vármegyének oeroekoes Foe Ispannyának és a' Felséges Romai Császár Magyar Országí Király Tanátsának Koeltségével. Nagy-Szombatban, az Academiai Boetuekkal, Hoermann János által 1702. 12r. 193 lap. RMK I. 1661.*

⁵³ NILLES, N., *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae Orientalis in terris Coronae Sancti Stephani*, Oeniponte 1885, 387-388.

Rövidítések

ACGU	Archivio del Collegio Germanico ed Ungarico
APF	Archivio della Sacra Congregazione de Propaganda Fide
ASV	Archivio Secreto Vaticano
DAP	Gyéressy, A. (ed.), <i>Documenta Artis Paulinorum</i> , 3 kötet, Budapest 1975-1978.
EFL	Egri Főegyházmegeyi Levéltár
SC	Scritture riferite nei Congressi
SOCG	Scritture Originali riferite nelle Congregazioni Generali

Függelék

Benkovich Ágoston váradi processzusának jegyzőkönyve

ASV Fondo Concistoriale – Processus vol 81. fol. 651-664.

Bécs, 1682. március 6-24.

A püspökjelöltek kánoni vizsgálatának menetét 1591-ben XIV. Gergely (1590-1591) az *Onus apostolicae* kezdetű bullával rögzítette. A vizsgálat lefolytatásában kulcsszerepet játszottak a Szentszék követei, akik megbízható tanúk beidézésével és meghallgatásával győződtek meg arról, hogy a jelöltek alkalmasak-e a püspöki méltóságra. Kérdéseket tettek fel a betöltendő püspöki székkal kapcsolatban is. A vizsgálat eredményét a nuncius a konzisztoriális kongregációhoz terjesztette fel, ahol megszületett a végleges döntés.⁵⁴

Benkovich Ágoston processzusában két jezsuita, Gribóczy Mihály és Sámbar Mátyás, valamint két pálos, Turkovich Mátyás és Branich György tanuskodtak. A jezsuitáknak felelniük kellett az egyházmegye állapotára vonatkozó kérdésekre is, míg a nuncius a pálosokat csak a jelölt személyéről kérdezte.

⁵⁴ A kánoni vizsgálat történetéhez: JEDIN, H., „Die Reform des bischöflichen Informativprozesses auf dem Konzil von Trient”, in Jedin, H. (Hrsg.), *Kirche des Glaubens – Kirche der Geschichte. Ausgewählte Aufsätze und Vorträge*, Band II. *Konzil und Kirchenreform*, Freiburg-Basel-Wien 1966, 441-459. A Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött magyar vonatkozású jegyzőkönyvekről Galla Ferenc készített összefoglalót: GALLA, F., „A püspökjelöltek kánoni kivizsgálásának jegyzőkönyvei a Vatikáni Levéltárban”, in *Levéltári Közlemények 1942-1945*, 141-186.

A tanúmeghallgatások jegyzőkönyvéhez mellékelték a pálos rendfőnök levelét is, melyben engedélyezi, hogy a rendi tilalom ellenére a jelölt elvállalja a püspöki méltóságot. A vizsgálatnak része volt az is, hogy a jelölt élő szóban, eskü alatt, a nuncius jelenlétében letette a hitvallást. Ezt egy nyomtatott formuláról kellett felolvasnia, amit kiegészítettek a nevével, s csatoltak az iratokhoz (Fol. 657-658.).

(Fol. 651.) In Nomine Domini Amen. Per hoc publicum processus seu inquisitionis instrumentum cunctis pateat evidenter et notum fiat omnibus et singulis, ad quos spectat, seu in futurum spectare poterit, quod cum Admodum Reverendus Pater Augustinus Benkovich Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae fuerit a Sacra Cesarea Maiestate tanquam Rege Hungariae apud Sanctissimum Dominum Nostrum Innocentium divinae providentiae Papam XI ad Episcopalem Ecclesiam Varadiensem in Hungaria nominatus, instanter petiit ab Eminentissimo et Reverendissimo Domino Francisco Sacrae Romanae Ecclesiae Presbitero Cardinali Bonvisio⁵⁵ apud eandem Sacram Cesaream Maiestatem, nec non per Germaniam Hungariamque cum facultate legati de latere Nuntio Apostolico ut processus seu generalis inquisitio tam super statu Ecclesiae Episcopalis Varadiensis, quam super ipsius promovendi qualitatibus, aliisque necessariis legitime formaretur, idem Eminentissimus et Reverendissimus Dominus Cardinalis Bonvisius Nuntius Apostolicus auctoritate apostolica qua fungitur, petitioni praedictae tanquam iustae et equitati consonae annuendo infrascriptum processum iuxta formam Constitutionis felicitis recordationis Gregorii XIV ac normam et praescriptam Urbani VIII etiam felicitis recordationis anno 1627 emanatam, die veneris sexta mensis Martii anno Domini millesimo sexcentesimo octagesimo secundo Indictione quinta // (Fol. 651v.) Pontificatus eiusdem Sanctissimi Domini Nostri Innocentii Papae XI anno sexto. Viennae Austriae in Palatio Apostolico solitae residentiae Illustrissimorum et Reverendissimorum Dominorum Nuntionum Apostolicorum aliquot ecclesiasticos et saeculares dignos viros ex officio pro sequentibus diebus ut infra ad se secreto vocari mandavit, qui praevio iuramento ad Sacra Dei Evangelia praestando ad particularia interrogatoria tam super statu Ecclesiae Varadiensis quam ipsius Admodum Reverendi Patris Augustini Benkovich promovendi qualitatibus satisfacerent.

Interrogatoria autem super quibus singulos testes respective examinari decrevit circa qualitates ipsius promovendi sunt infrascripta videlicet.

Primo. An testis cognoscat Admodum Reverendum Priorem Augustinum Benkovich, quomodo, a quo tempore circa, an sit ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

⁵⁵ Francesco Buonvisi (1626-1700) 1675 és 1689 között volt bécsi nuncius.

2.o. An sciat in qua civitate, vel loco, et dioecesi dictus Pater Augustinus sit natus et quae sit causa scientiae?

3.o. An sciat ipsum natum esse ex legitimo matrimonio atque honestis et catholicis parentibus, et quae sit causa scientiae?

4.o. An sciat cuius aetatis sit, praesertim an explectent annum trigesimum, et quae sit causa scientiae?

5.o. An sciat eum esse in Sacris ordinibus constitutum, quibus a quo // (Fol. 652.) tempore circa, praesertim, an ante sex menses, et quae sit causa scientiae?

6.o. An sciat eum esse in ecclesiasticis functionibus, et in exercitio ordinum susceptorum diu versatum in susceptione sacramentorum frequentem, et devotum, et quae sit causa scientiae?

7.o. An sciat eum semper catholice vixisse, et in fidei puritate permansisse, et quae sit causa scientiae?

8.o. An sciat eum praeditum esse innocentia vitae bonisque moribus et an sit bonae conversationis, et famae, et quae sit causa scientiae?

9.o. An sciat eum esse virum gravem, prudentem, et usu rerum praestantem, et quae sit causa scientiae?

10.o. An sciat eum aliquo gradu in Jure Canonico vel in Sacra Theologia insignitum esse, quibus in locis, quanto tempore, et quo fructu ipsi Theologiae vel Juri Canonico operam dederit, et an vera doctrina polleat, quae in Episcopo requisitur ad hoc ut possit alios docere et quae sit causa scientiae?

11.o. An sciat eum aliquo munere aliquando functum esse vel circa curam animarum vel regimen alterius Ecclesiae se exercitasse, et quomodo in eis se gesserit tam quo ad doctrinam, quam quo ad prudentiam, integritatem et mores, et quae sit causa scientiae?

12.o. An sciat eum aliquando publicum aliquod scandalum dedisse circa fidem, mores seu doctrinam, vel aliquo corporis aut animi vitio, alione canonico impedimento teneri quominus possit ad Ecclesiam Cathedralem promoveri, et quae sit causa scientiae? // (Fol. 652v.)

13.o. An eum idoneum existimet ad bene regendam Ecclesiam Cathedralem, et praesertim Varadiensem ad quam ipse est nominatus, an dignum qui ad illam promoveatur, et an ipsius promotionem eidem Ecclesiae Varadiensi utilem et proficuum futuram esse censeat, et quare ita existimet?

Interrogatoria vero super quibus singulos testes respective idem Eminentissimus Dominus Cardinalis Nuntius examinari voluit pro habenda informatione status Ecclesiae Varadiensis sunt infrascripta videlicet

Primo. An testis sciat in qua provincia sita sit Civitas Residentiae Episcopalis Varadiensis, cuius situs, qualitatis, et magnitudinis sit, quot constetur domibus, et a quot Christifidelibus inhabitetur, cuius dominio in temporalibus subiaceat, et quae sit causa scientiae?

2.o. An sciat in illa Civitate esse Ecclesiam Cathedralem, sub qua invocatione, cuius structurae et qualitatis, an aliqua reparatione indigeat, et quae sit causa scientiae?

3.o. An sciat cui Archiepiscopo sit suffraganea, et quae sit causa scientiae?

4.o. Quot et quales sint in dicta ecclesia dignitates, canonicatus, et alia beneficia ecclesiastica, quis sit numerus omnium presbiterorum et clericorum inibi in divinis inservientium, quae sit dignitas maior post Pontificalem, quales sint redditus dignitatum Canonicatum, et aliorum beneficiorum, et an adsint Praebendae Theologalis et Poenitentiarum, et quae sit causa scientiae?

5.o. An in ea exercentur cura animarum, per quem, an sit in // (Fol. 653.) ea fons baptismalis, et quae sit causa scientiae?

6.o. An habeat Sacrarium sufficienter instructum sacra superlectili, caeterisque rebus ad divinum cultum, et etiam ad Pontificalia exercenda necessariis, chorum, organum, campanile cum campanis, et coemeterium, et quae sit causa scientiae?

7.o. An in ea sint corpora vel aliquae insignes reliquiae Sanctorum quomodo asserventur, et quae sit causa scientiae?

8.o. An habeat domum pro episcopali habitatione, ubi et qualem, quantum distet ab ecclesia, et an reparatione indigeat, et quae sit causa scientiae?

9.o. An sciat verum valorem reddituum mensae episcopalis, ad quam summam annuatim ascendant, in quibus consistant, an sint aliqua pensione oneratis, id cuius vel quorum favorem dicta pensio sit reservata, et quae sit causa scientiae?

10.o. Quot existant in illa civitate ecclesiae parochiales, et unaquaeque habeat fontem baptismalem, quot item in illa existant ecclesiae collegiatae, quot monasteria virorum et mulierum, quot confraternitates, et hospitalia, et an ibi sit mons pietatis, et quae sit causa scientiae?

11.o. Quantum sit ampla dioecesis, quot, et quae circa complectatur, et quae sit causa scientiae?

12.o. An in ea erectum sit seminarium quot in eo pueri alentur, et quae sit causa scientiae?

13.o. An ipsa ecclesia vacet, quomodo a quo tempore citra, et quae // (Fol. 653v.) sit causa scientiae?

Die sabathi septima mensis Martii millesimo sexcentesimo octogesimo secundo. In Palatio supradictae Nuntiaturae Apostolicae constitutus personaliter coram Eminentissimo Domino Cardinali Bonvisio Nuntio praefato Admodum Reverendus Michael Gribocz⁵⁶ Rector Collegii Soproniensis Societate Jesu aetatis suae 59, ut dixit et ex aspectu apparet testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato juramento per eundem Eminentissimum Dominum Cardinalem Nuncium Apostolicum de veritate dicenda prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit et examinatus super qualitatibus personae ad

⁵⁶ Gribocz^y Mihály (1625-1690), jezsuita missziófőnök, a nagyszombati és soproni kollégium rektora, a nagyszombati egyetem kancellárja, a kassai kollégium rektora, majd az erdélyi jezsuita misszió elöljárója.

suprascripta interrogatoria respondit ut infra videlicet.

Ad primum. Cognosco Admodum Reverendum Patrem Augustinum Benkovich Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae alias Generalem, cum iam a 24 annis circiter fuerim Tyrnaviae multo tempore, quando ipse etiam erat ibi, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

Ad secundum. Non scio.

Ad tertium. Non scio.

Ad quartum. Non scio.

Ad quintum. Non scio praecise.

Ad sextum. Ipse est in ecclesiasticis functionibus et in exercitio sacerdotis satis versatus, devotus, ac frequens in celebrando sacro prout in his habet praecipue summam laudem universalem, et ego vidi multoties in nostra ecclesia taliter se gerentem.

Ad septimum // (Fol. 654.) Non scivi aliquid in contrarium imo potius comendabilem eum observavi.

Ad octavum. Possum dare testimonium quod dictus Pater Augustinus sit vitae innocentis, bonorum morum, optimae conversationis, et famae, imo specialem suae Religionis, quod multis occasionibus communiter intellexi, et praesentialiter observavi.

Ad nonum. Scio eum esse virum gravem prudentem et usu rerum praestantem quia talem expertus fui in diversis discussionibus, conversationibus et negotiis.

Ad decimum. Non scio de aliquo doctoratu particulari, sed possum testari quod sit valde eruditus ac peritus in Jure Canonico itaut sit sufficientissimus pro episcopatu optime instruendo ac regendo et hoc scio per experientiam ut supra.

Ad undecimum. Cognovi ipsum tempore quo fuit socius Generalis, ac Generalis etiam sui Ordinis, ac laudabiliter apud suos, et ceteros se gessit prout ex communi fama audivi, ac ut supra percaepi.

Ad duodecimum. Nihil mali ac impedimentum in ipso esse unquam audivi aut cognovi, imo semper intellexi ipsum in omnibus laudabilem.

Ad decimum tertium. Idoneum ipsum existimo ad bene gubernandam dictam Cathedrallem, ac praecipue Variadiensem, ac dignum ut ad illam promoveatur, sicuti censeo Ecclesiae Variadiensi utilem, et proficuum ipsius promotionem, quia mihi constat ipsius doctrina, virtus et zelus et fuit dictus Pater Augustinus in illis partibus vicinis dictae dioecesis, ubi habitavit // (Fol. 654v.) et sic acquisivit particulares notitias.

Interrogatus deinde super statu Ecclesiae Variadiensis respondit ut sequitur, videlicet.

Ad primum. Varadinum est in finibus Transilvaniae in qua civitate sunt aliqui catholici, sed quia occupatur a Turca, ibi non potest residere episcopus, qui residere solet in alio loco seu Praepositura Lelesziensi exempta, et propinqua, haec scio quia mansi in eadem Praepositura.

Ad secundum. Non est nunc Varadiensis Ecclesia Cathedralis licet fuerit celeberrima, scio ut supra.

Ad tertium. Archiepiscopo Strigoniensi suffraganea est Varadinensis Ecclesia prout scio ex causis praedictis.

Ad quartum. Non sunt canonicatus, dignitates, nec similia, scio ut supra.

Ad quintum. Per dioecesim sunt diversae parochiae, sed nullus parochus in civitate Varadiensis, scio ut supra.

Ad sextum. Non est ibi sacrarium, nec supellex sacra, sed in Praepositura praedicta sunt omnia necessaria pro episcopo, scio ut supra.

Ad septimum. In ipsa arce Varadiensis est corpus Sancti Ladislai Regis quod servatur absque laesione tam haeticorum quam turcarum, scio ut supra.

Ad octavum. In dicta Praepositura est domus valde bona Praepositurae et solet habitari ab Episcopis Varadiensibus coniuncta ecclesia, prout vidi.

Ad nonum. Episcopo Varadiensis solet simul dari Praepositura Lelesziensis, vel // (Fol. 655.) Scepusiensis ut se substineat caeterum sola Mensa Episcopalis in praesenti statu vix habebit circa sexcentos florenos annuos, consistentes in subditis, et non sunt aliqua pensione onerati, scio ut supra.

Ad decimum. In tota dioecesi non sunt, nec Collegiatae nec Monasteria virorum, sed tantum parochiae aliquae cum suis fontibus baptismalibus, scio ut supra.

Ad undecimum. Amplissima esset dioecesis Varadiensis quasi ad viginti milliaria undequaque.

Ad duodecimum. Non est seminarium, sed sola schola, scio ut supra.

Ad decimum tertium. Vacat per mortem domini Luczenskii⁵⁷ antecessoris episcopi, qui obiit anno praeterito, scio ex fama, et notia communi.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet, prout fecit.

Ego Pater Michael Griboczy deposuit ut supra.

Die eadem sabathi septime mensis Martii 1682 in eodem palatio constitutus personaliter coram Eminentissimo et Reverendissimo Domino Cardinali Bonvisio Nuntio Apostolico praefato Reverendus Pater Mathias Sambar⁵⁸ Societate Jesu, aetatis suae annorum sexaginta septem ut dixit, et ex aspectu apparet testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato iuramento per eumdem Eminentissimum et Reverendissimum Dominum Cardinalem Nuntium Apostolicum de veritate dicenda, prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit, et examinatus super qualitatibus personae ad suprascripta interrogatoria // (Fol. 655v.) respondit ut infra, videlicet.

Ad primum. Cognosco admodum Reverendum Patrem Augustinum Benkovicz Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae alias Generalem a quindecim annis

⁵⁷ Luzensky Joachim 1676 és 1681 között váradi püspök.

⁵⁸ Sámbar Mátvás (1618-1685) jezsuita hitszónok, a győri kollégium rektora.

quando habitavi ego apud principissam Ragoczianam, et ipse manebat in propinquo Monasterio, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimum familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

Ad secundum. audivi communiter quod ipse sit Nobilis Hungariae Inferioris, et cognovi alios de sua consanguinitate, aliud non scio.

Ad tertium. Non scio.

Ad quartum. Non scio.

Ad quintum. Non scio.

Ad sextum. Scio quia vidi quod ipse sit valde versatus, devotus ac frequens in celebrando sacro, et functionibus cum etiam convixerim cum illo.

Ad septimum. Nunquam audivi aliquem defectum fidei de ipso.

Ad octavum. Ipse fuit semper vitae innocentis, et habuit bonos mores, bonam conversationem et famam, scio quia ut dixi praticavi cum ipso diu.

Ad nonum. Semper agnovi illum pro viro gravi, prudenti, et usu rerum praestanti, toto sexennio praecipue quo vixi cum illo propter diversas occasiones spirituales et communes pro bono Regni.

Ad decimum. Scio illum esse virum doctum ac optimum pro episcopatu // (Fol. 656.) quia convertit plurimos schismaticos, et multum profuit catholicae religioni.

Ad undecimum. Pervenit in suo ordine etiam ad gradum Generalis, cum magna etiam caeterorum laude.

Ad duodecimum. Nihil mali de ipso fuit unquam a me auditum, nec dubitatum.

Ad decimum tertium. Idoneum ac dignum esse illum existimo ac censeo pro episcopatu Varadiensi, ac utilem pro episcopatu eius personam, quia ultra virtutes, ac zelum et prudentiam, notitias particulares habet illarum partium dictae dioecesis, in cuius vicinia habitavit, laborando pro catholica fide.

Interrogatus deinde super statu ecclesiae Varadiensis, respondit ut infra videlicet.

Ad primum. Varadinum est prope Transilvaniam, sed quia occupatur a Turca, non potest ibi residere episcopus, nec etiam parochus scio ex certis relationibus habitis, et notitiis acquisitis per multos annos quibus fui primus inter missionarios Transilvaniae.

Ad secundum. Non est ibi amplius ecclesia cathedralis quae erat insignis scio ut supra.

Ad tertium. Archiepiscopo Strigoniensi suffraganeus est episcopus Varadiensis quod est notorium.

Ad quartum. Nihil ibi est de canonicatibus aut conventis in interrogatorio scio ex praedictis modis.

Ad quintum. Non est parochus in dictae civitate, sed solum aliquis // (Fol. 656v.) missionarius scio ut supra.

Ad sextum. Necessaria ad celebrandum et pro episcopo reponiuntur solum in

praepositura Lelesziensi in qua solet residere episcopus Varadiensis, quia solet simul de illa provideri scio ex causis praefatis.

Ad septimum. Dicitur communiter quod ubi erat ecclesia servetur adhuc corpus Sancti Ladislai regis Hungariae scio ex publica fama.

Ad octavum. Datur episcopo Varadiensi praepositura Lelesziensis ut plurimum vel Sceputiensis, et in unaquaque est domus pro episcopi habitatione commoda et propinqua seu contigua ecclesiae praeposituali, scio occasionibus praedictis.

Ad nonum. Antiquis temporibus magnos redditus habebat mensa episcopalis Varadiensis, nunc autem ex aliquibus subditis vix percipiet sexcentos florenos annuos circiter, et quia cum istis licet nulla pensione onerati vix posset sustentari, datur ei aliqua praepositura ut dixi, in causa scientiae ut supra.

Ad decimum. Nec collegiatae nec monasteria aliqua reperiuntur intra dioecesim Varadiensem et solum intra eam sunt aliquae paucae parochiae habentes suum fontem baptismalem, scio ut supra.

Ad undecimum. Dioecesis Varadiensis esset satis ampla, se extendens ad viginti milliaria circiter tam in longitudine quam in latitudine, sed fere tota patitur tyrannidem turcicam. Scio propter dictas causas.

Ad duodecimum. Non est aliquod Seminarium particulare pro Varadiensibus // (Fol. 659⁵⁹.) sed tantum quaedam schola, et mittuntur ad collegia Hungariae prout observari vidi.

Ad decimum tertium. Dominus Luczenski episcopus antecessor obiit anno praeterito, et propterea ab illo tempore vacat dicta Ecclesia Varadiensis, prout est notorium.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet prout fecit.

Ego Pater Mathias Sambar Societate Jesu Convictus Nobilium Regens Soproniensis deposui ut supra.

Die lunae vigesima tertia mensis Martii millesimo sexcentesimo octagesimo secundo in Palatio praefato Nuntiaturae Apostolicae constitutus personaliter coram Eminentissimo et Reverendissimo Cardinali Nuntio ut supra Reverendus P. Mathias Turkovich⁶⁰ Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae Secretarius, aetatis suae quinquaginta annorum ut dixit, et ex aspectu apparet. Testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato iuramento per eundem Eminentissimum et Reverendissimum Dominum Cardinalem Nuntium Apostolicum de veritate dicenda, prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit, et examinatus super qualitatibus personae ad suprascripta interrogatoria respondit ut sequitur.

Ad primum. Ab annis circiter viginti quattuor nosco ipsum Reverendum

⁵⁹ A 657-658. lapokon nyomtatott hitvallás-formula található, Benkovich nevének beírásával, Francesco Buonvisi nuncius és Francesco Tucci protonotárius hitelesítésével.

⁶⁰ Turkovich Mátyás (1629-1684) pálos tanár, több rendfőnök idejében rendi titkár.

Patrem Benkovicz quando ipse venit de studio Collegii Germanici Sancti Apollinaris Romae. Non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimum familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus. // (Fol. 659v.)

Ad secundum. Natus fuit in quadam villa Archidioecesis Strigoniensis quod scio ex certis relationibus habitis.

Ad tertium. Ex relatione indubitata et fide digna percepi quod ipsius parentes essent lutherani, ipse tamen fuit baptizatus a parochio catholico, et huiusmodi relationes habui occasione ingressus ipsius in meam Ordinem.

Ad quartum. Dictus Pater est annorum circiter quinquaginta trium et certe ultra triginta annos, quod scio ex dictis occasionibus.

Ad quintum. Omnes ordines etiam presbiteratus accepit Romae adhuc erat in collegio ideoque plusquam ab viginti annis est sacerdos, quod scio ex causis praefatis.

Ad sextum. Scio ipsum esse in functionibus ecclesiasticis satis versatum et in celebrando sacro devotum, ac frequentem quia hoc vidi et observavi per sex annos continuos, quibus fui apud eum tunc Generalem mei Ordinis.

Ad septimum. A prima iuventute qua per Archiepiscopum Strigoniensem viventem fuit conversus ad nostram sanctam fidem, dum adhuc erat in studio grammaticae semper fuit catholicus zelans, cum omni puritate fidei, scio ut supra.

Ad octavum. Ipse est optimae conversationis, vitae ac famae, cum moribus exemplaribus prout fuit semper, scio ut supra.

Ad nonum. Diversas occasiones habui in meo Ordine experiendi quod ipse sit vere vir gravis, prudens, et usu rerum praestans.

Ad decimum. Gradum aliquem non accepit, sed tam Romae, // (Fol. 660.) quam in aliis studiis Ordinis nostri tale profectum fecit in Sacra Theologia ac Jure Canonico, ut omnem habeat doctrinam quocumque episcopo dignam et sufficientissimam ad docendum alios, quod scio ut supra.

Ad undecimum. Non fuit parochus, nec aliquem ecclesiam administravit, sed in Ordine fuit Prior, fuit Vice Praefectus Missionum, Vicegeneralis, et tandem Generalis, ac in omnibus istis muneribus doctrinam prudentiam ac morum integritatem maximam ostendit, prout notum est toti meo Ordini.

Ad duodecimum. Nihil unquam potui intelligere de aliquo vitio ipsius animi, vel corporis quo impediretur promoveri ad Ecclesiam Cathedralis, nec de scandalo, aut alio simili malo, quod scivissem occasionebus praefatis.

Ad decimum tertium. Existimo ipsum dignissimum ut promoveatur ad ecclesiam aliquam praesertim Varadiensem, cui certe non poterat dari episcopus magis utilis et proficuus, quia in dicta dioecesis et in vicinia sunt multi Rutheni, quorum linguam callet dictus Pater Benkovich, et bonum modum habet cum ipsis, de quibus multos ad nostram sacram fidem convertit in diversis occasionebus, prout est notorium in illis partibus, et in meo Ordine.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet prout fecit.

Ego frater Mathias Turkovich deposui ut supra. // (Fol. 660v.)

Die supradicta vigesima tertia Martii millesimo sexcentesimo octagesimo secundo, in eodem Palatio ut supra. Constitutus coram eodem Eminentissimo et Reverendissimo Cardinali Nuntio praefato Reverendus Pater Georgius Branich Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae, aetatis suae annorum quadraginta septem ut dixit, et ex aspectu apparet. Testis ex officio assumptus, et secreto vocatus, cui delato iuramento per eumdem Eminentissimum et Reverendissimum Dominum Cardinalem Nuntium Apostolicum de veritate dicenda, prout tactis Sacris Scripturis in forma iuravit, et examinatus super qualitatibus personae ad suprascripta interrogatoria respondit ut infra videlicet.

Ad primum. Ipsum agnosco a viginti quattuor annis postquam dictus Pater Benkovich reversus fuerat Roma, non sum ipsius consanguineus, cognatus, affinis, nimium familiaris, inimicus, aemulus vel odiosus.

Ad secundum. Natus fuit in quodam loco intra dioecesim Strigoniensem, ubi egomet fui, et propterea scio.

Ad tertium. Scio natum esse ex legitimis parentibus, non tamen catholicis, quos non novi, sed affines, et sorores, ideoque haec scio.

Ad quartum. Quinquaginta trium annorum circiter est dictus Pater Benkovich, prout scio, cum sit de meo Ordine.

Ad quintum. A viginti quinque annis circiter scio quod ipse est sacerdos, cum talis factus venerit Romae, et semper deinde celebravit, prout satis est notum.

Ad sextum. Scio bene ipsum esse in ecclesiasticis functionibus expertum et in celebranda missa frequentem, et devotum, quia // (Fol. 661.) multoties potui faciliter id observare.

Ad septimum. Scio quod postquam ipse fuit conversus in prima iuventute semper vixit in fidei puritate, cum potius converterit alios multos, et aliquando conviximus in eodem loco.

Ad octavum. Scio ex causis praefatis, quod ipse est bonae conversationis et famae, innocentis vitae ac morum optimorum.

Ad nonum. Ipse se monstravit semper virum gravem, prudentem, et usu rerum praestantem, propter quas virtutes fuit in meo Ordine promotus ad digniora.

Ad decimum. Non scio de gradu, sed de ipsius studio, doctrina, et sapientia habeo notitiam certam ex multis occasionibus, ita ut certe sit sufficiens pro quocumque episcopato, et ad docendum alios.

Ad undecimum. Scio quod in meo Ordine habuit omnia munia, etiam Generalatum, et semper se gessit cum summa laude quoad doctrinam, prudentiam, integritatem, et mores.

Ad duodecimum. Nihil scio mali alicuius, quod possit ei obstare ad promotionem, et si quid tale esset, audivissem murmurari.

Ad decimum tertium. Existimo eum idoneum ad bene gubernandam ecclesiam cathedralem praecipue Varadiensem ad quam ipse est nominatus. Dignum censeo illum, ut ad eam promoveatur, et hoc proficuum eidem eccle-

siae, quia quando in illis partibus fuit delegatus ab Archiepiscopo Strigoniensi, multos de illis Ruthenis convertit ad nostram fidem, et liberavit diversos eiusdem ritus // (Fol. 661v.) presbiteros, qui angariabantur ad laborandas terras sicuti coloni, ac propterea multum amatur ibi ab omnibus, et poterit maiores fructus facere.

Quibus habitis fuit dimissus testis, et ei impositum ut se subscriberet prout fecit.

Ego frater Gregorius Branich deposui ut supra.

Die martis vigesima quarta mensis Martii de mandato eiusdem Eminentissimi et Reverendissimi Domini Cardinali fuit in forma solita huic processui inserta professio fidei emissa per ipsum nominatum episcopum Varadiensem, nec non consueta licentia Reverendissimi Patris Generalis continens etiam particularem dispensationem tenoris prout infra describitur; ac requisitus dictus Reverendus Pater Augustinus nominatus ad Ecclesiam Varadiensem de aliis scripturis exhibendis, asseruit haberi non posse, sed cum fuerit ordinatus sacerdos circa annum 1656 in Collegio Germanico Sancti Apollinaris Romae, ibidem constabit de ipsius natalibus baptismata, ac omnium sacrorum ordinum susceptione. Nominatio autem Cesarea huic processui annectitur.

Litterae Reverendissimi Patris Generalis sunt sequentis tenoris.

Frater Gregorius Bebery⁶¹ Fratrum Eremitarum Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae Prior Generalis Reverendissimo Fratri Domino Augustino Benkovich Electo Episcopo Varadiensi salutem et perennem in Domino benedictionem. Cum ad episcoporum numenem et caetum tuis ita meritis efflagitantibus evexerit // (Fol. 662.) te autoritate Apostolica Cesarea Regiaque Maiestas Presulem te nimirum Ecclesiae Varadiensi praeficiendo. Munus quippe arduum, nec sarcina levis, et vel ipsis Angelicis humeris formidanda. Quam quidem (quae tua est modestia) sponte fugiens et declinans, ad nostram quam professus obedientiam confugisti, eo vel saltem consilio, ut communia ordinis nostri suffragia nequaquam amitteres; quin vero etiam (si iugura collo subdere oporteat) ad illud sapienter fortiterque ferendum per illa iuveris. Non igitur prudentiam tuam, doctrinam, religionisque mores, et regiminis experientiam probe agnoscentes, quamquam modestiam tuam laudamus et suspiciamus, Sanctissimae tamen Imperatoriae Regiaeque Maiestatis propositum, et consilium magis efferimus, et excipimus, Ecclesiaeque Varadiensi de huiusmodi tua promotione gratulamur; Et quamvis eiusmodi dignitatem acceptandi vetaret tibi articulus anno 1647 in Capitulo Generali conditus, et postea anno 1681 pariter in Capitulo Generali confirmatus, nihilominus gravibus rationibus permoti signontes vero quod eo fine ad dictum episcopatum promovearis, ut schismaticos Ruthenos, dexteritate

⁶¹ Bébery Gergely 1681 és 1686 között pálos rendfőnök.

qua ea in parte cum iis agendi polles, ad gremium, et unionem Sacrae Matris Ecclesiae, sed vere, ovibusque tuae dioecesis inter haereticos et dictiones Turcicas constitutis prospicere valeas. Auctoritate, quam Nobis Constitutiones nostrae per Sanctam Sedem Apostolicam confirmatae parte tertia capite trigesimo quarto // (Fol. 662v.) paragrafo septimo numero tertio concedunt cum dictis articulis dispensamus, factumque episcopatum, et alias dignitates ecclesiasticas, quod ex nobis est acceptandi licentiam Tibi, et facultatem praesentium tenore concedimus, et impertimus suffragia demum, merita, ac Ordinis nostri beneficia non modo integro tibi mansura, maiori quin potius cumulo, si fieri potest exhibenda esse volumus, ac decernimus. In quorum fidem has manu propria subscripsimus, et officii nostri sigillo communiri facimus.

In conventu nostro Beatae Mariae Virginis Tallensi in Ungaria die quarta Martii anno Domini millesimo sexcentesimo octagesimo secundo.

Frater Gregorius Bebery Ordinis Sancti Pauli Primi Eremitae Prior Generalis manu propria

Locus sigilli

Frater Mathias Turkovich secretarius manu propria.⁶²

⁶² Innentől a jegyzőkönyv végéig (663v.) hitelesítő záradékok következnek Francesco Tucci protonotárius és követségi ügyhallgató mint jegyzőkönyvvezető, valamint az eljárást levezető nuncius részéről. Az irat legvégén olvashatatlan aláírásokkal olvasható a szentszéki megerősítésre tett javaslat.